

К. М. Байшакандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Херсонського національного технічного університету

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ І ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Статтю присвячено проблемі формування навичок комунікативної компетентності в студентів технічних і природничих спеціальностей, що є необхідним складником у структурі соціальної та професійної компетентності фахівця, здатного здійснювати повноцінне спілкування з фахівцями інших культур в умовах міжнародної мобільності.

Основною метою крос-культурного спілкування є вивчення й використання поведінкових закономірностей, властивих різним національним соціальним і діловим колам. Знання національних культурних особливостей сприятиме подоланню міжкультурних бар'єрів, установленню ефективних комунікацій і взаєморозуміння між представниками різних культур.

У статті подається поняття крос-культурної комунікації, розкриваються основні її риси й ознаки, шляхи формування міжкультурних компетентнісних навичок. Окремо відзначена значущість практичного складника. Крос-культурний аспект розглядається як одна з умов досягнення ефективності комунікації як такої. Важливим елементом комунікації в крос-культурному полі визначається невербальна комунікація.

У результаті запропоновано спеціальний тренінг-курс для студентів технічних і природничих спеціальностей «Крос-культурне адаптування», об'єктом якого може стати поведінка та взаємодія людей, що представляють різні культури й працюють разом або в одному організаційному середовищі. Предметом вивчення дисципліни – прийоми й методи ефективної взаємодії в мультикультурному середовищі. Основними завданнями вивчення цього курсу повинні бути формування навичок виявлення й аналізу особливостей поведінки персоналу організації, зумовлених культурними відмінностями; формування крос-культурної компетентності, поведінкових навичок, необхідних для соціальної та професійної адаптації в умовах різних культур; формування знань про необхідність урахування культурних особливостей працівників організації під час побудови систем комунікації; формування навичок ефективної комунікації в мультикультурному середовищі.

Ключові слова: крос-культурне адаптування, поліетнічні колективи, мультикультурне середовище, культурні відмінності, вербальна та невербальна комунікація.

Постановка проблеми. Європейський вектор України в політичній, економічній, соціальній сферах нашого життя формує чітку спрямованість усіх прошарків населення на переосмислення майбутнього та породжує необхідність у фахівцях різних галузей. У сучасному глобальному світі все більшу актуальність набуває питання про взаємовплив і взаємопроникнення різних культур. Культурні досягнення різних народів стають надбанням усіх. Створюються транснаціональні корпорації, що об'єднують у трудовому процесі представників різних народів і культур, усе потужнішими стають потоки міграції (природної, примусової й бізнес міграції). Середовище, в якому живе і здійснює свою діяльність людина, стає поліетнічною. Сьогодні в умовах інтернаціоналізації бізнесу й економіки вивчення культурної самобутності, поведінкових характеристик, ієрархії цінностей, особливостей світогляду представників різних культур є надзвичайно актуальним.

Процеси глобалізації неминуче призводять до деякого «розмивання» національних кордонів, що сприяє не тільки міжнаціональній міграції трудо-

вих ресурсів, а й активному проникненню на національні території нових поглядів, ідей, культур. Ще зовсім недавно у світі існували досить ізольовані національні системи менеджменту, побудова яких здійснювалась з урахуванням національних особливостей, традицій і культурних стереотипів. Сьогодні, завдяки інтернаціоналізації менеджменту, відбувається взаємне збагачення національних моделей менеджменту на основі використання кращого зарубіжного досвіду. Разом із тим процеси глобалізації та інтернаціоналізації не проходять безболісно: контакти представників різних культур викликають безліч проблем, породжуваних невідповідністю поглядів, цінностей, віросповідань, культурних стереотипів і традицій. Поряд з інтеграційними процесами паралельно й не менш інтенсивно розвиваються процеси соціокультурної диференціації, поділу та навіть протистояння окремих соціальних груп.

Це визначає особливу роль навичок крос-культурної взаємодії в забезпеченні соціальної та професійної адаптації випускників вищої школи. Особливого значення формування цих навичок

набуває під час підготовки фахівців технічних і природничих спеціальностей. Розгляд питань крос-культурної комунікації в сучасному освітньому просторі в нашій країні та його підвищення актуальність визначаються необхідністю подолання кризового стану свідомості суспільства, зумовленого різними причинами.

З одного боку, процеси міграції призвели до зміни контингенту здобувачів освіти різних рівнів, виявили проблеми мовного й соціокультурного бар'єру, що заважають успішному залученню мігрантів і їхніх дітей у різні види освітньої, культурно-дозвілєвої й соціальної діяльності. Для освітнього простору актуальною залишається проблема адаптації до середовища й організації поведінки, заснованої на толерантному ставленні до іншої культури.

З іншого – через специфіку подальшої роботи випускники закладів вищої освіти змушені в подальшій практиці стикатися з проблемами мовленнєвої та крос-культурної адаптації навіть не від'їжджаючи з рідної країни, що виявляється конче важливим у наш час. Серед різних груп людей, які прямують в інше культурне середовище (туристів, іноземних студентів, мігрантів), представники міжнародного бізнесу або іноземні фахівці, яких направляють по роботі в інше культурне середовище, які живуть протягом деякого часу поза рідною країною, посідають особливе місце. У зарубіжній літературі з крос-культурної психології таких першокласних фахівців, які отримали завдання, пов'язане з трудовою діяльністю (як правило, керівництвом) в іншій культурі, позначають як «експати». Експати найчастіше є найманими співробітниками, які приїжджають в іншу країну, щоб працювати на запрошення організації, яка є філією або представництвом транснаціональної корпорації. Зараз заклади вищої освіти України повинні та мають можливість утворити провідну ланку системи нагромадження, розширеного відтворення й передачі не тільки великого обсягу знань, а й культурних традицій і моральних настанов [6, с. 158].

Незважаючи на те що представники міжнародного бізнесу вкрай рідко стають об'єктом дослідження в Україні, зарубіжні фахівці в галузі крос-культурної психології С. Ward, S. Bochner, A. Furnham відзначають, що вивчення цієї групи тимчасових переселенців є актуальним і перспективним через низку причин. По-перше, експати становлять значну групу переселенців. По-друге, ефективність їхньої роботи безпосередньо пов'язана з рентабельністю й життєздатністю міжнародного бізнесу [6, с. 160].

Крос-культурна комунікація являє собою складне й багатоаспектне явище, водночас процес зі своїми властивостями, внутрішніми закономірностями й суперечностями, саме тому в наш

час вона є предметом комплексних наукових досліджень. Безумовно, крос-культурна комунікація як така існувала з найдавніших часів, проте саме у XXI ст. остаточно усвідомлена необхідність її не тільки практичного, а й наукового, теоретико-методологічного вивчення та рефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Явища крос-культурної комунікації становлять інтерес для таких наук, як лінгвістика, культурологія, соціологія, психологія. Аналіз сутності крос-культурної комунікації викладено в роботах зарубіжних і вітчизняних учених (М. Бубер, М. Вебер, Х.-Г. Гадамер, Е. Гуссерль, Ф. Джандт, К. Клакхон, А.Л. Кребер, Г. Крепі, К. Леві-Стросс, Дж. Мердок, Р. Мертон, Т. Парсонс, А. Радкліфф-Браун, Ф. Розенцвейг, У. Самнер, Л. Уайт, Ч. Філмор, Л. Фрей, П. Фрейдман, М. Хайдеггер, Ф. Ебнер, Н.Д. Арутюнова, Ю.В. Арутюнян, Д.Б. Гудков, А.Г. Здравозадумів, В.Г. Зінченко, І.А. Ільєєва, Ю.Н. Караулов, О.А. Леонтович, Ю.М. Лотман, В.В. Петров, В.Д. Попков, А.П. Садохін, А.В. Соколов, С.Г. Тер-Минасова, Л.В. Щерба, Л. Якубінський та ін.). Поняття «міжкультурна (крос-культурна, міжетнічна) комунікація» (або «межкультурная интеракция») з'явилося завдяки американським ученим Г. Трейгеру й Е. Холу, які в роботі «Культура і комунікація. Модель аналізу» (1954) [4] досліджували крос-культурну комунікацію як одну з галузей людської діяльності. Вони розглядали її як головний інструмент адаптації людини до навколишнього світу. Подальше розроблення теоретичних основ міжкультурних комунікацій продовжено Дж. Кондоном і Й. Фаті в роботі «Вступ у міжкультурну комунікацію» [4]. У другій половині XX століття крос-культурні дослідження стали здійснюватися в найрізноманітніших сферах гуманітарної науки. Спочатку це були етнологія та соціокультурна антропологія, потім комунікативістика, лінгвокультурологія, психологія. Цей список важливо доповнити такими практико-орієнтованими науками, як етнопедогогіка і крос-культурний менеджмент [5].

Мета статті – визначення стратегічних орієнтирів, що сприяють розвитку крос-культурної комунікативної адаптації під час підготовки фахівців технічних і природничих спеціальностей у сучасній вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Поняття «крос-культурний» утворено від англійського слова «cross», яке означає «перетинати, переходити», і «culture», яке в усіх мовах має однакове значення. Отже, дослівно цей термін можна перекласти як «перетин культур». Відповідно, крос-культурна комунікація – це комунікація на стику або перетині різних культур [2, с. 131].

Набагато менше вивчений феномен крос-культурної комунікації в контексті проблематики педагогіки й сучасної освіти. Більше того, в про-

цесі вивчення цієї проблеми ми не раз стикалися з думками, що явище «крос-культурної комунікації» не має стосунку до педагогічної практики, методів навчання спілкування з інтеркультурними партнерами. Однак наявна дійсність і процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають втручання представників освіти. У зв'язку з цим уважається за необхідне розгляд саме проблеми формування навичок крос-культурної комунікації в студентів вищих закладів освіти саме технічних і природничих спеціальностей як найбільш зацікавленого прошарку українського суспільства, що обрало вектор глобалізації.

Перш ніж звернутися до конкретних аспектів формування навичок ефективної крос-культурної компетенції, визначимо її основні ознаки. Насамперед це емпатія й толерантність, що лежать в основі будь-якого ефективного міжкультурного спілкування. По-друге, наявність знань про іншу культуру, які допомагають правильно інтерпретувати комунікативну поведінку її представників. По-третє, готовність до процесу крос-культурної комунікації з опорою на накопичений комунікативний досвід у сфері крос-культурних контактів [2; 5]. Усе це стає актуальним, оскільки крос-культурна компетентність затребувана в досить широкому спектрі практичної діяльності майбутніх фахівців технічних і природничих спеціальностей (діяльність у поліетнічних колективах виробництв різних за розмірами та формами власності, робота в багатонаціональних організаціях, будь-яка інша міжнародна діяльність). Тому навички крос-культурної компетентності необхідно формувати поєднуючи з як різними видами професійної спеціалізації, так й окремо.

У ході багаторічної педагогічної діяльності в системі вищої освіти ми виробили свою методику формування цієї компетенції через базові міждисциплінарні навички, в яких реалізовувалися поставлені завдання: від освоєння студентами комплексу знань про різні культури, через вироблення толерантності й позицій етнорелятивізму (культурологія, філософія, політологія) до практичного застосування знань під час вирішення творчих завдань (створення рекламного продукту з етнічним компонентом на спеціальності «Економіка підприємства» дисципліна «Маркетинг», ділова гра з елементами міжкультурної комунікації на спеціальності «Менеджмент»). Для студентів економічних спеціальностей і «Менеджмент», оскільки була можливість використання іноземної мови, проводилися зустрічі з іноземними студентами різних вишів України та США з метою отримання реального комунікативного досвіду. Багато в чому в практичному аспекті крос-культурна компетентність пов'язана з поняттям ефективності комунікацій, яка в цьому випадку залежить від розу-

міння культурних особливостей представників різних країн, етносів і народів.

Усе це дало змогу розвинути в студентів здатність до міжкультурного розуміння й діалогу. Підтвердженням цьому стала подальша кар'єра цих студентів, яку багато хто з них змогли здійснити за кордоном – в іншому культурному середовищі.

Але виявляється проблемним формування навичок такого роду комунікації та співпраці в студентів технічних і природничих спеціальностей через брак академічного часу в їхніх навчальних планах і програмах. Це зрозуміло. Адже жодна освітньо-професійна програма і стандарт таких галузей (окрім суто спеціальних) не орієнтується на ймовірний комунікативний досвід майбутніх випускників. Разом із тим спеціальності «Менеджмент», «Міжнародні економічні відносини» та «Міжнародне право» воліють іноді звернутися до аспектів крос-культурної комунікації. Особливо наближеними до цієї проблеми є дисципліни «Міжнародний менеджмент» і «Порівняльний менеджмент», подібні до них.

У результаті вищесказаного визначено шляхи формування міжкультурних компетентнісних навичок через:

- розвиток здатності рефлексувати власну й чужу культуру, що спочатку «готує» доброзичливе ставлення до проявів іншої культури;
- поповнення знань про відповідну культуру для глибокого розуміння діахронічних і синхронічних відносин між власною та іншою культурою;
- накопичення знань про умови соціалізації та інкультурації у власній та іншій культурі, соціокультурних формах взаємодії [1, с. 37].

Можна додати сюди ще один необхідний елемент – практичний складник: формування реального досвіду спілкування з представниками різних культур. Знання національних культурних особливостей сприятиме подоланню міжкультурних бар'єрів, установленню ефективних комунікацій і взаєморозуміння між представниками різних бізнес-культур.

Можна виділити такі методи навчання крос-культурної взаємодії:

1. Крос-культурна просвіта – це придбання знань шляхом читання книг, перегляду фільмів.
2. Крос-культурне орієнтування, наприклад, опис ситуацій, у яких беруть участь представники різних культур, де кожна ситуація забезпечена різними інтерпретаціями, з яких потрібно вибрати правильну.
3. Крос-культурний тренінг – метод активного навчання. Він дає змогу сформуванню практичних навичок міжкультурної взаємодії, підготуватися до подолання культурного шоку.

Критеріями ефективної комунікації є достовірність, об'єктивність, своєчасність, адресність, доступність (прозорість), наявність зворотного

зв'язку. За наявності міжкультурних контактів останні три критерії пов'язані з їх здійсненням у крос-культурному полі [6].

Які фактори допомагають комунікації і що перешкоджає їй та ускладнює спілкування представників різних культур? Виділяючи в комунікації два основні рівні – вербальний і невербальний, традиційно ми завжди надаємо пріоритет першому. Тим не менше відомо результати досліджень, згідно з якими в процесі взаємодії людей від 60 до 80% комунікації здійснюється за рахунок невербальних засобів. Що ж стосується вербальної комунікації, що не секрет, що незнання мови партнера по комунікації є найбільш серйозним бар'єром на шляху її здійснення [3, с. 45]. Не зупиняючись на специфічних питаннях, що стосуються точності й адекватності перекладу інформації з однієї мови іншою, треба підкреслити тільки те, що буквальний переклад (слово в слово) не вирішує проблеми адекватності висловлювання, оскільки кожна мова всередині культури пов'язана з рядом контекстуальних ланцюгів, що виробляються в конкретному культурному полі. Знання культурного контексту допоможе уникнути низки помилок, що призводять до зниження ефективності крос-культурної комунікації. Допомогою та вирішенням цього питання може виявитись знання англійської, а особливо профільної англійської для студентів означених спеціальностей. Окремим питанням можна розглянути й проблеми мінімізації часу на її викладання у ЗВО для студентів «непопулярних» спеціальностей, які повинні стати найбільш затребуваними в наш час.

Невербальна комунікація включає пози, жести, форми різного роду вітань, різного роду ритуали. Паравербальна – міміку й рухи тіла (кінесика) людини, дозволений культурою ступінь прояву емоцій, правила поведінки в певних ситуаціях. Важливо відмітити, що, крім усього іншого, неможливість здійснити вербальну комунікацію на належному рівні призводить до ще більшої потреби в невербальній комунікації (здається, що найпростіше пояснити все «на пальцях») [3, с. 48].

Варто також звернути увагу на те, що кращому розумінню культури можуть сприяти класифікаційні схеми поділу на «культури високого й низького контекстів», формалізовані та неформалізовані культури.

«Високий контекст» означає, що в міжособистісних відносинах велику роль відіграють інтуїція й ситуація, а також традиція. У такому суспільстві домовленості, досягнуті в усному спілкуванні, суворо дотримуються, особливої необхідності в письмовому контракті не виникає. Типові культури «високого контексту» існують у деяких арабських та азійських країнах.

«Низький контекст» прямо протилежний: міжособистісні контакти чітко формалізовані,

в спілкуванні вживаються суворі формулювання, смислове значення яких не залежить від ситуації, традиції. Ділові відносини передбачають обов'язкове оформлення деталізованих контрактів. Культури «низького контексту» знаходяться в промислово розвинених країнах Заходу.

Між крайніми проявами «високого й низького контекстів» знаходиться інша більшість країн, що виявляють у різних поєднаннях риси обох типів культур [4, с. 52].

Усе це логічно призводить до можливості сформувати окремий тренінг-курс для студентів технічних і природничих спеціальностей «Крос-культурне адаптування», що, безумовно, повинен мати чітко окреслену галузь вивчення, що визначається об'єктом, предметом і завданнями.

Об'єктом курсу «Крос-культурна адаптація» може стати поведінка і взаємодія людей, що представляють різні культури і працюють разом або в одному організаційному середовищі. Предметом вивчення дисципліни – прийоми й методи ефективної взаємодії в мультикультурному середовищі.

Основними завданнями вивчення курсу «Крос-культурна адаптація» можуть бути:

- формування навичок виявлення й аналізу особливостей поведінки персоналу організації, зумовлених культурними відмінностями;

- формування крос-культурної компетентності, поведінкових навичок, необхідних для соціальної та професійної адаптації в умовах різних культур;

- формування знань про необхідність урахування культурних особливостей працівників організації під час побудови систем комунікації;

- формування навичок ефективної комунікації в мультикультурному середовищі.

З урахуванням зазначених об'єкта, предмета й завдань вивчення курсу «Крос-культурна адаптація» його зміст може включати два основні блоки:

- 1) культура як фактор національної та етнічної самоідентичності, де доцільний розгляд питань еволюції культури в контексті чинників, що визначають культурний складник життєдіяльності людей, а також методів і моделей, які дають змогу ідентифікувати культурні відмінності за національною й етнічною ознаками;

- 2) мультикультурний вимір організаційної поведінки. Цей блок передбачає розгляд різних аспектів трудової поведінки, трудової мотивації і взаємодії працівників у контексті мультикультурного вимірювання.

Запропонований підхід до формування структури і змісту одномодульного курсу варіативної частини «Крос-культурна адаптація» не претендує на абсолютність. Як видається, зміст цієї навчальної дисципліни зможе мати закінчену обґрунтовану структуру тільки в процесі широкого обговорення науковою спільнотою фахівців. Не викликає сумнівів те, що формування навичок крос-культур-

ної комунікації випускників технічних і природничих спеціальностей – це не «данина моді», а необхідна умова їхньої соціальної й фахової адаптації до складних, мінливих умов сучасності.

Висновки і пропозиції. Отже, формування навичок крос-культурної комунікації студентів технічних і природничих спеціальностей ЗВО розглядається як важливий складник у структурі соціальної та професійної компетентності фахівця, що дає змогу вільного розуміння та професійного спілкування, здійснювати соціальну комунікацію з представниками інших культур і може виявитися найбільш ефективним через вивчення тренінг-курсу «Крос-культурна адаптація».

Список використаної літератури:

1. Кузьмінський А. Моделювання професійної діяльності майбутнього фахівця в умовах інте-

грації України в європейській освітній простір : навч. посібник. Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2017. 84 с.

2. Панченко Є. Міжнародний менеджмент : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2014. 468 с.
3. Gesteland R. Cross-Cultural Business Behavior. Frederiksberg : Copenhagen Business School Press, 2003. 287 p.
4. Hall E.T. Hidden Differences: Studies in International Communication. Hamburg : Grander & Jahr, 1983. 214 p.
5. Rtiu I. Thinking Internationally. *International Studies of management and Organizations*. 1983. Spring-summer. P. 146.
6. Ward C., Bochner S., Furnham A. The Psychology of Culture Shock. London : Routledge, 2008. 367 p.

Baysha K. Forming of cross-cultural communication skills among technical and natural specialties' students

The article is devoted to the problem of communicative competence skills forming among students of technical and natural specialties, which is a necessary component in the structure of social and professional competence of a specialist who's able for sterling communication with specialists of other cultures in conditions of international mobility.

The main purpose of cross-cultural communication is the study and use of behavioral patterns inherent in various national social and business circles. Knowledge of national cultural features will help to overcome intercultural barriers, establish effective communication and co-understanding between representatives of different cultures.

The article gives the concept of cross-cultural communication, reveals its main features, ways of forming intercultural competency skills. Separately was the importance of the practical component noted. The cross-cultural aspect is considered as one of the conditions for the communicational effectiveness achieving. An important element of communication in the cross-cultural field is non-verbal communication.

As a result, a special training course was offered for students of technical and natural specialties – Cross-cultural adaptation. The object of it can be the behavior and interaction of people representing different cultures and work together or in one organizational environment. The subject is the methods of effective interaction in the multicultural environment. The main tasks of the this course study should be the formation of skills for identifying and analyzing the characteristics of the personnel of the organization behavior due to cultural differences; formation of cross-cultural competence, behavioral skills which are necessary for social and professional adaptation in the conditions of different cultures; formation of knowledge about the necessity to take into account the cultural features of employees to construct the communication systems; the formation of effective communication skills in the multicultural environment.

Key words: *cross-cultural adaptation, multi-ethnic groups, multicultural environment, cultural differences, verbal and non-verbal communication.*